

Л. П. Нагорна

Національна ідея

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ - духовна основа життєдіяльності нації, що ґрунтується на її пріоритетах і цінностях, система соціокультурних координат, що задає їй світоглядні та цілеспрямовані орієнтири. У широкому розумінні Н. і. - це відчуття й усвідомлення спільності істор. долі, сприйняття нерозривності генет. зв'язку нації, держави, особи, влас. ідеал народу, що є узагальненим (часто інстинктив., підсвідомим) уявленням про призначення нації та її місце в навколиш. світі. У політ. сенсі - система символів і вольовий імпульс, що виступають духов. основою нац. рухів та нац. самоідентифікації, стрижень нац. ідеології, політ. проект майбутнього нації. Теоретично Н. і. - узагальнена світоглядно-методол. позиція в концепціях державотворення, нац. інтересу, безпеки тощо. Гносеологічна Н. і. відображає погляди визнач. представників сусп. думки на процеси націєстановлення, державотворення, місце й роль націоналізму.

Н. і. - явище духовно-екзистенцій. порядку, вона не є доктриною, ні концепцією. У найузагальненішому вигляді - це концентров. вираз прийнятного для суспільства гуманіст. ідеалу сусп. організації. Утім, ставити знак рівності між Н. і. та нац. ідеалом некоректно; порівняно з умогляд. ідеалом Н. і. більше орієнтована на життєві потреби. Філософія Н. і. - ґрунт, на якому відбувається самоідентифікація нац. спільноти, першооснова націоналізму як ідеології і політики. За своїм змістом вона багатша за націоналізм, оскільки є плюралістичною й багатовимірною. Як духов. фундамент самопізнання й самоствердження нації Н. і. визначає осн. параметри сусп. буття і в цьому розумінні є онтолог. феноменом. Н. і. містить в узагальненому вигляді відповіді на питання - заради чого живе нація, яким цінніс. орієнтирам віддає перевагу, як реалізує свій твор. потенціал серед ін. спільнот. Н. і. здатна виконувати різноманітні функції: етнотворчу, інтегрувал., ідентифікувал., аксіолог., державотворчу, футурологічну тощо. У процесі своєї об'єктивації вона проходить кілька

стадій – від етніч. самоідентифікації людини через самовизначення окремих етніч. спільнот до усвідомлення цілісності соціуму й політ. значущості злагоджених зусиль. Для суспільства, що обстоює своє право на самовизначення й виборює власну державність, характерне загострене відчуття справедливості, а їхній Н. і. притаманний радикалізм. Здобуття державності, зазвичай, знімає напругу в міжетніч. відносинах, а Н. і. переходить у площину технол. проекту, спрямованого на захист нац. інтересів та нац. безпеки. Світ. досвід свідчить, що найбільших успіхів досягали ті нації, що вкладали в поняття «Н. і.» рац.-прагмат. зміст і розглядали її як заг.-громадян. ідею. Поєднання в Н. і. інтелектуал. зусиль із нар. інстинктом, наявність у ній виразної іррац. компоненти ускладнює визначення категорій. змісту Н. і. та водночас робить її зруч. об'єктом для ідеологізації та маніпулювання свідомістю. Багатовимірністю поняття спричинено безліч різноплан. дефініцій Н. і. та дискусій навколо тлумачення її змісту. Спроби міфологізації Н. і. (аж до її пошуків у текстах Біблії) супроводжуються не менш актив. намаганням надати їй інструм. звучання, перетворити на знаряддя досягнення певних політ. цілей. В Україні частина громадян є прибічниками чужої Н. і., зокрема російської. Існує й виразна тенденція до заперечення конструктив. змісту Н. і. – протиставлення її як застарілої ідеол. схеми. Набули поширення провіденційно-месіаніст. підходи до з'ясування суті Н. і.

Н. і. глибоко закорінена в пласти історії: міфи про «спільну спадщину», відчуття належності до Батьківщини простежуються в багатьох народів і розглядаються як «протоідеї» етніч. спільнот. В Україні Н. і. впродовж століть уособлювала спонтанне прагнення бездерж. й розчленов. народу до збереження своєї етніч. самобутності. Відчуття єдності «землі Руської», що сягає часів Київ. Русі, в умовах польс.-католич. експансії трансформувалося в ідею повернення до «Володимирової спадщини» і неприйняття церк. унії. Під час нац. революції 1648–76 сформувалися зачатки укр. держ. ідеї, що еволюціонувала від захисту «прав і вольностей козацьких» та козац. автономізму до ідеї створення укр. держави як спадкоємиці Київ. Русі. У 19 ст., після тривалого періоду нац. занепаду, укр. Н. і. сфокусувалася навколо прагнення «розкувати закованих» (Т. Шевченко), «не вмерти», «жити гідно, розвиватися успішно» (М. Грушевський). Мрія про життя «без хлопа і без пана» стимулювала ідеї солідаризму, з одного боку, і соціаліст. утопії – з іншого. На поч. 20 ст. на перший план у Н. і. вийшли вимоги влас. державності («своєї хати» та «своєї правди») і територ. цілісності й соборності України в її етногр. межах. Оскільки нац. прагнення українців лишилися нереалізованими, неминучою була поява радикаліст.-максималіст. варіантів Н. і. При такому трактуванні навколо Н. і. не змогли згуртуватися навіть переконані націоналісти, свідченням чого став розкол в Організації українських націоналістів. Поразка укр. нац. руху, а особливо вплив рад.

пропаганди та репресивні заходи влади зумовили негативне ставлення частини рад. суспільства до Н. і., як і до націоналізму, натомість влада культивувала нігілізм національний.

Відродження сусп. інтересу до Н. і. в Україні співпало зі створенням Народного руху України наприкінці 1980-х рр. «Живий ланцюг» від Києва до Львова, яким було відзначено в січні 1990 річницю Акту злуки УНР і ЗУНР, – один із виявів Н. і. Відновлення Україною незалежності відбулося на фоні заг. нац. пробудження, про що засвідчили результати референдуму в грудні 1991. Спроби спадкоємців ОУН відродити Н. і. зразка 1940-х рр. не увінчалися успіхом. Діапазон підходів до трактувань Н. і. в той час був досить широким. Знач. поширення набула етнічно орієнтована, обернена в минуле парадигма відродження з вираз. архаїкою в запропонов. моделях самоідентифікації. Не лише націонал-радикали, а й націонал-демократи часто надавали Н. і. вузького, етногр. тлумачення, наголошували на особл. ролі етніч. українців у державотворенні. Реакцією на це стала активізація рос. націоналізму, що спричинило поглиблення поляризації в суспільстві й перешкоджало виробленню сучас. громадян. моделі функціонування соціуму. А спричинене розколами в НРУ падіння авторитету націонал-демократів зумовило черговий спад інтересу до Н. і. Неуспіх спроб знайти прийнятну для більшості соціуму «метанаціональну» ідею викликав у суспільстві настрої розчарування в значимості Н. і. як такої. Вони, зокрема, реалізувалися в сакраментал. формулі «національна ідея не спрацювала» і закидах на адресу представників політ. думки в їхній неспроможності «виробити» Н. і., прийнятну для більшості громадян. Навряд чи такі закиди справедливі. На відміну від держ. стратегії Н. і. не декретується згори, вона повинна визріти в надрах суспільства. Ниніш. криз. стан сусп. свідомості, обтяжений гострою поляризацією соціуму, амбівалентністю цінніс. орієнтацій, неоднознач. оцінкою рад. спадщини, не створює належ. умов для кристалізації Н. і. на гуманіст. принципах. А всякі спроби вибудовувати її на войовн.-захис. засадах позбавлені конструктив. потенціалу, оскільки етап боротьби за самоствердження укр. нацією вже пройдений. Звісно, не варто відкидати деструктивну роботу, що здійснює пн. сусід щодо дискримінації будь-яких рухів на утвердження як незалежності України, так і Н. і. У сучас. умовах найбільші шанси на оволодіння масовою свідомістю має ідея залежності добробуту та душев. комфорту кожного громадянина від блага нації і держави, нерозрив. зв'язку поколінь, стабільності й громадян. миру, спіл. відповідальності за майбутнє. Етнічна складова в ній обов'язково має бути присутня – не лише як данина істор. пам'яті, а й як реал. чинник ідентифікації, цементування суспільства навколо його ядра – укр. етнонації. Однак усвідомлення своєї унікальності та самодостатності не повинно перешкоджати ідеям відкритості до заг.-цивілізац. надбань. Реалізація укр. ідеї можлива лише на перехресті

врахування влас. істор. досвіду та засвоєння заг.-осв. гуманіст. цінностей. Важл. передумови утвердження Н. і. – морал.-духовне оздоровлення суспільства, нац. самоврядування, дійова держ. підтримка укр. культури, мови, нац. традицій. Інтегративна здатність Н. і., її енергет. потенціал визначаються темпами формування політ. нації як поліетніч. спільноти громадян, об'єднаної спіл. цілями та прагненнями. У міру того, як долатимуться криз. явища, укр. Н. і. дедалі більше усвідомлюватиметься як синтез ідей державності, патріотизму та солідарності, консолідації політ., поліетніч. і полікультур. нації, формування дієздат. громадян. суспільства. Цементувал. основою Н. і. виступатиме нац. гордість, взаємна толерантність незалежно від етніч. походження, протидія регіон. сепаратизмові та клановості. Зрештою, колектив. розум народу, його здоровий глузд підкаже й формулу єднання, вільну від надмір. захоплення етніч. пріоритетами, від провінцій. месіанства й оплакування минулих образ. Кристалізація нац. інтересів, обстоювання екон. та інформ. безпеки, турбота про здоровий спосіб життя і про довкілля, протидія процесам деінтелектуалізації, забезпечення умов для інтеграції та плід. діалогу різних культур і реліг. конфесій, захист конституц. порядку, громадян. миру – саме навколо цих конструктив. завдань здатні концентруватися інтелект та воля нації.

Рекомендована література

1. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітологічний аналіз. К., 1998;
2. Фартушний А. А. Українська національна ідея як підстава державотворення. Л., 2000;
3. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. К., 2002.

Бібліографічний опис:

Національна ідея / Л. П. Нагорна // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. - Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-71061>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України

([докладніше](#)).